

Ewa Referowska-Chodak¹

Ochrona różnorodności biologicznej w systemach certyfikacji FSC i PEFC a prawna ochrona przyrody w Polsce

Protection of biodiversity in FSC and PEFC certification systems vs the legal nature protection in Poland

Abstract. This paper gives an analysis of documents related to the FSC and PEFC certification systems, which are in force in Poland, in the context of international and national nature protection law. The following questions have been considered: the knowledge of this law, the ability to recognise endangered species, their cataloguing and monitoring, the presence of various nature protection forms, the protection of ecological corridors and societal participation in nature protection. The FSC and PEFC certification systems both refer to these subjects on a large scale, but with different precision and restrictiveness. The good functioning of certification systems requires the simultaneous development of scientific research and ecological education throughout society.

Key words: FSC certification system, PEFC certification system, nature protection, comparison, law

1. Wstęp

Ochrona przyrody to pojęcie szerokie. Współcześnie rozumiane jest nie tylko jako zachowanie zasobów przyrody, poprzez wyłączenie ich z wpływu gospodarczej działalności człowieka, ale też jako rozsądne, zrównoważone użytkowanie tychże zasobów i ich odnawianie (Światowa Strategia Ochrony Przyrody 1985; Ustawa o ochronie przyrody 2004 – art. 2). W takie zróżnicowane rozumienie ochrony przyrody wpisują się także światowe systemy certyfikacji gospodarki leśnej wdrożone lub wdrażane w Polsce, a zatem FSC (Forest Stewardship Council) i PEFC (Programme of the Endorsement of Forest Certification Schemes).

Lasy stanowią trzon dużej części polskiej różnorodności biologicznej, a zarazem chronią ją. Szacuje się, że około 60-65% wszystkich występujących w naszym kraju gatunków organizmów to gatunki leśne, występujące wyłącznie w lesie lub także w lesie (Grzywacz 1995, 2008). Część z nich to gatunki endemiczne, reliktowe, zagrożone wyginięciem. Na poziomie różnorodności ekosystemowej wyróżnia się 61 leśnych zespołów

roślinnych (Matuszkiewicz, Solon 2008), oprócz nich – wplecione w kompleksy leśne – liczne zespoły roślinności nieleśnej (np. wodnej, łąkowej, torfowiskowej). W 25 (na 28) gatunkach polskich krajobrazów, jako roślinność potencjalna, właściwa dla tych krajobrazów, podawane są lasy (Richling 1992, Solon 2003). Zatem sposób, w jaki realizuje się w lasach zadania ochrony przyrody oraz gospodarke leśną, będzie rzutował na jakość i ilość polskich zasobów przyrodniczych na poziomie genu, gatunku, ekosystemu i krajobrazu. Podlega to ocenie – jako jedno z ważniejszych kryteriów – w założeniach światowych systemów certyfikacji gospodarki leśnej FSC i PEFC. W pracy przeanalizowano obowiązujące w Polsce dokumenty nawiązujące do obu systemów certyfikacji pod kątem ich odniesień do międzynarodowego i krajowego prawa ochrony przyrody. Skupiono się (w przypadku systemu FSC) na zapisach dotyczących zarządzania dużymi i średnimi obszarami leśnymi.

¹ Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego, Wydział Leśny, Katedra Ochrony Lasu i Ekologii, ul. Nowoursynowska 166, 02-787 Warszawa; Fax: (22) 59 38 171, e-mail: echodak@wl.sggw.pl

2. Systemy certyfikacji FSC i PEFC

Organizacja FSC Asociacion Civil działa na świecie od 1993 r., popularyzując takie prowadzenie gospodarki leśnej, które równorzędnie uwzględnia aspekty ekonomiczne, społeczne i przyrodnicze lasów i leśnictwa (Sawicka, Knysak 2006). Tym systemem certyfikacji objętych jest obecnie na świecie około 133 mln ha lasów (www.fsc.org), co stanowi niecałe 4% powierzchni lasów na świecie. Główne zasady certyfikacji odnoszą się do: przestrzegania przepisów prawnych i zasad FSC; odpowiedzialności wynikającej z tytułów własności i praw; praw ludności rdzennej; współpracy ze społeczeństwem i praw pracowników; korzyści z lasu; oddziaływania na środowisko; planu urządzenia; monitorowania i oceny; zachowania lasów o szczególnej wartości; plantacji. Najnowsza polska wersja tych zasad (ze szczegółami) została zatwierdzona w październiku 2009 r. (Zasady, Kryteria i Wskaźniki... 2009), w wyniku prac Związku Stowarzyszeń Grupa Robocza FSC-Polska. Obecnie trwają prace nad jej udoskonaloną wersją (www.fsc.pl).

System PEFC funkcjonuje od 1999 r., początkowo obejmował Europę, z czasem rozprzestrzenił się na inne kontynenty. Opiera się w głównej mierze na „Konwencji o różnorodności biologicznej” (1995–2002) oraz na dokumentach Ministerialnych Konferencji Ochrony Lasów w Europie (Oktaba 2008). Certyfikat PEFC przyznany jest obecnie ok. 225 mln ha lasów (www.pefc.org), co stanowi ponad 6% powierzchni lasów na świecie. Główne zasady certyfikacji odnoszą się do: utrzymania, odpowiedniego wzmocnienia oraz powiększania i podnoszenia wartości zasobów leśnych i ich udziału w globalnym bilansie węgla; zachowania i wzmocnienia zdrowia i vitalności ekosystemów leśnych; utrzymania i wzmocnienia produkcyjnych funkcji lasów; zachowania, ochrony i odpowiedniego wzbogacenia leśnej różnorodności biologicznej, utrzymania i rozszerzenia ochronnych funkcji lasów (zwłaszcza glebo- i wodochronnych); utrzymania i rozwoju innych społeczno-ekonomicznych funkcji lasów. Szczegółowa polska wersja kryteriów i wskaźników trwałego i zrównoważonego zagospodarowania lasów została zatwierdzona w 2005 r. (Polskie Kryteria i Wskaźniki... 2005) przez Radę PEFC Polska.

Użyte w dalszym tekście skróty oznaczają: K – kryterium, Z – zasada (ZK – zasada kierunkowa), W – wskaźnik (WW – Wskaźnik Wymierny, WO – wskaźnik opisowy). Ich numeracja jest zgodna z oryginalnymi dokumentami (Polskie Kryteria i Wskaźniki... 2005; Zasady, Kryteria i Wskaźniki... 2009; Kryteria wyznaczania Lasów... 2006).

3. Wymogi systemów certyfikacji w ramach prawnej ochrony przyrody

3.1. Uwzględnianie międzynarodowego i krajowego prawa ochrony przyrody

Jak już wspomniano we wstępie, ochrona przyrody jest szerokim pojęciem, możliwym do zastosowania w praktyce zarówno na zasadach bardziej restrykcyjnych, jak i w ramach prowadzonej zrównoważonej gospodarki. Zależy to od stanu zachowania danego zasobu przyrody, co odzwierciedlają zapisy z licznych aktów prawa krajowego i międzynarodowego, którego Polska jest sygnatariuszem. Oba systemy certyfikacji (Polskie Kryteria i Wskaźniki... 2005; Zasady, Kryteria i Wskaźniki... 2009, Załącznik II) wymieniają jako konieczne do przestrzegania m.in. Ustawę o ochronie przyrody (2004) i akty prawne wykonawcze do niej, a z prawa międzynarodowego: konwencję ramsarską (1978), waszyngtońską (1991–2000–2004), berneńską (1996), z Rio de Janeiro (1995–2002) i z Aarhus (2003a). Dodatkowo system FSC zwraca uwagę na konwencję bońską (2003b) wraz z porozumieniem EUROBATS (1999), konwencję helsińską (2000) i paryską (1976), a także prawo unijne: dyrektywę ptasią i dyrektywę siedliskową (Liro, Dyduch-Falniowska 1999). Żaden z systemów nie wymienia europejskiej konwencji krajobrazowej (2006), mimo że opracowanie FSC pojawiło się już po opublikowaniu przez Polskę tekstu tej konwencji w Dzienniku Ustaw. Wydaje się jednak, że fakt wymienienia wszystkich lub tylko części aktów prawnych nie ma kluczowego znaczenia, jeśli zostanie przyjęta ogólna zasada respektowania obowiązującego w danym momencie prawa. Jest to bezpośrednio zawarte w jednym ze wskaźników FSC (W1.1.1), czego realizacji powinien sprzyjać zarządzający lasami (W1.3.2 – Zasady, Kryteria i Wskaźniki... 2009), natomiast w systemie PEFC jest przedstawione pośrednio w rozdziale 2 (Polskie Kryteria i Wskaźniki... 2005). Pożytecznym rozwiązaniem byłoby utrzymywanie na stronach internetowych obu systemów certyfikacji aktualizowanych na bieżąco katalogów z obowiązującymi aktami prawnymi, gdyż te spisane w wersji papierowej dość szybko się dezaktualizują.

3.2. Znajomość wymogów prawnych dotyczących ochrony przyrody

Odpowiednie respektowanie krajowego czy międzynarodowego prawa ochrony przyrody może zachodzić tylko przy jego odpowiedniej znajomości. Według systemu FSC pracownicy powinni mieć dostęp do aktów prawnych w swojej głównej siedzibie (W1.1.2 – Zasady, Kryteria i Wskaźniki... 2009). Natomiast do znajomości

przepisów wydanych przez państwo, a wynikających z konwencji międzynarodowych, są zobligowani jedynie zarządzający (W1.3.1). Należy jednak przy tym pamiętać, że ratyfikowane konwencje mają rangę krajowej ustawy, dodatkowo ich przepisy są wdrażane m.in. do Ustawy o ochronie przyrody (2004), zatem na poziomie prawa krajowego są dostępne także dla pozostałych pracowników. System PEFC zawiera pośrednią możliwość pogłębiania znajomości wymogów prawa przez pracowników poprzez funkcjonowanie systemu nauczania/doskonalenia zawodowego w zakresie zrównoważonej gospodarki leśnej, która nie może być sprzeczna z wymogami prawa ochrony przyrody (KIII.WO5 i KVI.WO3 – Polskie Kryteria i Wskaźniki... 2005). Tutaj również powinno się okazać pożytecznym rozwiązanie zaproponowane w poprzednim akapicie (baza danych aktualnych wersji aktów prawnych na stronach internetowych). Warto jeszcze dodać, że w systemie FSC jest zapis o potrzebie podejmowania działań naprawczych w przypadku wykrycia niezgodności z prawem (W1.1.3).

3.3. Znajomość cennych elementów przyrody

Poza znajomością przepisów prawnych, pracownicy – szczególnie terenowi – powinni wykazywać się również umiejętnością rozpoznawania cennych (chronionych) gatunków czy ekosystemów, na które mogą oddziaływać poprzez realizowane prace leśne lub korzystać w tym zakresie z wiedzy eksperckiej (FSC – W6.2.3). Drogą do uzyskania odpowiednich kompetencji powinny być szkolenia np. służące właściwemu wdrażaniu zapisów planów urządzenia lasu (FSC – W7.3.3) czy ogólniej – doskonaleniu zawodowemu w zakresie zrównoważonej gospodarki leśnej (PEFC – KIII.WO5 i KVI.WO3), a także wytyczne zmniejszające negatywne wpływy gospodarki leśnej na stanowiska chronionych gatunków i siedlisk (FSC – W6.5.3). Istnieje dodatkowo coraz większa oferta wydawnictw popularno-naukowych, specjalistycznych materiałów z naukowych konferencji [np. Anderwald D. (red.) 2006. Sposoby rozpoznawania, oceny i monitoringu wartości przyrodniczych polskich lasów. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, 4 (14): 1-304] czy możliwości brania udziału w takich konferencjach (www.cepl.sggw.pl), co niewątpliwie wiąże się z koniecznością przeznaczenia dodatkowego czasu na doszkolenie. Należy tu jednak zauważyć, że wielu leśników jest pasjonatami swojego zawodu i z własnej woli wzbogacają swoją wiedzę na temat przyrody. Będzie to z czasem bardziej potrzebne, gdyż wskutek zmian w programach studiów – np. na Wydziale Leśnym SGGW – liczba godzin zajęć kameralnych z przedmiotu „ochrona przyrody” dla wszystkich studentów stacjonar-

nych studiów inżynierskich zmalała z 36 do 23, z czego 10 to nieobowiązkowe wykłady (Plan stacjonarnych studiów... 2008). Cóż zatem można przekazać w trakcie pozostałych 13 godzin przyszłemu absolwentowi leśnictwa?

3.4. Formy ochrony przyrody o charakterze obszarowym

Ustawa o ochronie przyrody (2004) zawiera 8 form ochrony o charakterze obszarowym, z czego 7 może występować na terenach administrowanych przez PGL Lasy Państwowe: rezerваты przyrody, parki krajobrazowe, obszary chronionego krajobrazu, obszary Natura 2000, użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne przyrody nieożywionej i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe. Niekiedy również pomniki przyrody przyjmują charakter ochrony obszarowej, ponieważ znakomita większość z nich nie ma określonej powierzchni, zostaną omówione osobno, w rozdziale 3.5. Do istnienia części wymienionych wyżej obiektów bezpośrednio odnosi się tylko system certyfikacji PEFC (KIV.WW32 – Polskie Kryteria i Wskaźniki... 2005), poprzez wskaźnik wymierny zestawiający powierzchnię: leśną w parkach krajobrazowych i na obszarach chronionego krajobrazu bądź ogólną obszarów Natura 2000 i rezerwatów przyrody (tu dodatkowo wyodrębniona powierzchnia pod ochroną ścisłą). Powstają na tym etapie dwa pytania. Po pierwsze – dlaczego nie jest konsekwentnie brana pod uwagę tylko powierzchnia lasów bądź tylko powierzchnia ogólna tych form ochrony, a po drugie – dlaczego nie są bezpośrednio wymienione też pozostałe formy o charakterze obszarowym, także przecież na mocy prawa zabezpieczające wartościowe zasoby przyrody (użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne przyrody nieożywionej i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe)? Mogą one być uwzględnione tylko zbiorczo w ramach pierwszej części tego wskaźnika, mówiącej o „powierzchni leśnej objętej powierzchnią formą ochrony” – razem z dalej szczegółowo wymienionymi chronionymi obiektami.

System FSC ma niewiele bezpośrednich odniesień do polskiego systemu obszarów chronionych. Stwierdza na przykład, że plan urządzenia lasu oraz dokumentacja pomocnicza powinny obejmować mapy opisujące bazę surowcową lasu i obszary chronione, bez sprecyzowania, czy chodzi o obszary chronione w systemie FSC czy w systemie krajowym (W7.1.2.f – Zasady, Kryteria i Wskaźniki... 2009). Wspomniany system FSC zawiera m.in. zapisy o Lasach o szczególnych walorach przyrodniczych (HCVF – High Conservation Value Forests), z których część można utożsamić z polskimi chronionymi obiektami. Do lasów w parkach narodowych, rezerwach przyrody i parkach krajobrazowych

przypisana jest kategoria HCVF1.1, natomiast do obszarów Natura 2000 – wybrane obiekty kategorii HCVF1.2 i HCVF2 (gatunki) oraz HCVF3 (siedliska) (Kryteria wyznaczania Lasów... 2006). Zatem podobnie, jak system PEFC, pomija część obiektów, które także mają znaczenie dla ochrony różnorodności biologicznej, szczególnie tej o znaczeniu lokalnym (np. użytki ekologiczne). Tymczasem odgrywają one rolę dodatkowych, cennych nisz ekologicznych (Drozdowski, Iwańczyk 2008; Referowska-Chodak 2008). Formy ochrony przyrody są inwentaryzowane (opisy taksacyjne, Program ochrony przyrody nadleśnictwa) i przedstawiane na mapach według zasad podanych w Instrukcji urządzania lasu (2003).

3.5. Formy ochrony przyrody o charakterze indywidualnym (jednostkowym, obiektowym)

Ustawa o ochronie przyrody (2004) przewiduje jedną tego typu formę ochrony, a mianowicie pomniki przyrody – zarówno ożywionej, jak i nieożywionej. Wyłącznie system PEFC (KIV.WW33 – Polskie Kryteria i Wskaźniki... 2005) zwraca uwagę na te wyróżniające się składniki przyrody, wzbogacające krajobraz, a także zachowujące (w przypadku drzew i krzewów) ciekawy i wartościowy zasób genetyczny. Informacja o pomnikach przyrody zawarta jest w Programach ochrony przyrody nadleśnictw i na mapach według zasad podanych w Instrukcji urządzania lasu (2003).

3.6. Gatunki wymagające prawnej ochrony

Według Ustawy o ochronie przyrody (2004) na ochronę zasługują gatunki rzadkie, endemiczne, podatne na zagrożenia i zagrożone wyginięciem oraz objęte ochroną na podstawie umów międzynarodowych (art. 46.2), np. konwencji waszyngtońskiej (1991, 2000, 2004), bońskiej (2003b) czy berneńskiej (1996). Pełny wykaz chronionych w Polsce gatunków znajduje się w odpowiednich rozporządzeniach Ministra Środowiska, dotyczących roślin (2004a), grzybów (2004b) i zwierząt (2004c), natomiast zagrożonych w swoim istnieniu – na tzw. czerwonej liście roślin i grzybów (Mirek et al. 2006) oraz zwierząt (Głowaciński 2002). W systemie certyfikacji PEFC wymagane jest przedstawienie wykazu zinventaryzowanych chronionych (zagrożonych?) gatunków fauny i flory (KIV.WW34) oraz uwzględnianie w planach urządzania lasu potrzeby ochrony ich stanowisk i żywotnych populacji (KIV.WO2). W systemie FSC stanowiska gatunków objętych ochroną ścisłą i gatunków z czerwonej księgi muszą być rozpoznane, skatalogowane, skartowane i objęte w razie potrzeby planami ochrony (W6.2.1, K7.1). System certyfikacji FSC wypunktowuje jeszcze potrzebę ochrony stanowisk

omawianych gatunków w trakcie prowadzonych prac leśnych (W6.2.4), co m.in. powinno być treścią odpowiednich wytycznych dla pracowników terenowych (W6.5.3). W systemie Lasów o szczególnej wartości (Kryteria wyznaczania Lasów... 2006), kategoria HCVF1.2 jest tworzona z myślą o zabezpieczeniu ostoi zagrożonych i ginących gatunków (z koniecznością wyznaczania stref ochronnych, jeśli wymaga tego gatunek).

Warto w tym punkcie zauważyć, że w systemie PEFC szczegółowo wymieniane są tylko chronione (zagrożone) gatunki fauny i flory, tymczasem w Polsce dysponujemy również listą wymagających ochrony grzybów wielkoowocnikowych i porostów (Rozporządzenie Ministra Środowiska w sprawie gatunków dziko występujących grzybów... 2004b). Mniejszy nacisk na ochronę grzybów był także położony we wcześniejszej wersji polskich zasad systemu FSC z roku 2005. Wynika to m.in. z faktu, że żaden z wymienionych międzynarodowych aktów prawnych nie odnosi się do tej grupy organizmów. Ponadto grzyby i porosty są często trudne do identyfikacji, wymaga ona specjalistycznej wiedzy. Według standardów polskiego leśnictwa, wszelkie informacje o działaniach ochronnych prowadzonych względem gatunków powinny być zamieszczone w programie ochrony przyrody dla nadleśnictwa (Instrukcja sporządzania programu ochrony przyrody w nadleśnictwie 1996 – § 14.9 i 34f; Instrukcja urządzania lasu 2003), a stanowiska gatunków – zinventaryzowane i przedstawione na odpowiednich mapach (Instrukcja sporządzania programu ochrony przyrody w nadleśnictwie 1996, 2003; Kapuściński 2006a). W kwestiach uzupełniania wiedzy na ten temat Lasy Państwowe powinny współpracować z konserwatorami przyrody i lokalnymi ośrodkami naukowymi (Kapuściński 2006b).

3.7. Przeciwdziałanie nielegalnemu pozyskiwaniu roślin i zwierząt

Zarówno gatunki rzadkie, jak i te bardziej pospolite, mogą być przedmiotem niezgodnego z prawem pozyskiwania, jeśli odbywa się to bez odpowiednich pozwoleń wynikających z Ustawy o ochronie przyrody (2004) lub Ustawy Prawo łowieckie (1995). Do tego problemu odnosi się wyłącznie system certyfikacji FSC, nakładając na zarządzającego zadanie podejmowania działań dla wyeliminowania niewłaściwego i nielegalnie prowadzonego łowiectwa, rybactwa, odłowu zwierząt i zbieractwa (W6.2.8). Te kwestie nie są regulowane w Polsce przez branżowe dokumenty leśne, tylko poprzez prawodawstwo krajowe (m.in. Ustawa Prawo łowieckie 1995; Ustawa o ochronie przyrody 2004).

3.8. Inwentaryzacja i kartowanie cennych siedlisk przyrodniczych, siedlisk gatunków, obszarów o cennych zasobach genetycznych

Z opisaną wcześniej koniecznością gromadzenia informacji o cennych gatunkach wiąże się następną kwestia – ewidencjonowania (inwentaryzacji i kartowania) biotopów ich występowania, a także szerzej (na poziomie ekosystemowym) – miejsc występowania szczególnie cennych siedlisk przyrodniczych. Listę takich siedlisk zawierają dwa rozporządzenia Ministra Środowiska (2001, 2010), a ogólne zasady postępowania z nimi przedstawione są w „Ustawie o ochronie przyrody” (2004) i „Ustawie o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie” (2007).

System PEFC zwraca szczególną uwagę na chronione, rzadkie, wrażliwe i reprezentatywne leśne ekosystemy (np. obszary nadbrzeżne, siedliska wilgotne, zalewowe), jak również środowiska występowania gatunków narażonych, zagrożonych, endemicznych i chronionych, zalecając uwzględnianie ich ochrony w planach urzędniowych (KIV.ZKb, KIV.WO2).

Podobne wymagania stawia system FSC (W6.2.1, W6.2.4, częściowo W7.1.2.f), precyzując we wskaźniku W6.2.1, że przedmiotem zainteresowania powinny być siedliska objęte programem Natura 2000. Na bazie wypracowanych procedur (W9.1.1) zaleca dodatkowo identyfikację lasów – zgodnie z przyjętymi przez FSC-Polska kryteriami (W9.1.2, Kryteria wyznaczania Lasów... 2006) – o szczególnej wartości ochronnej, które także powinny być kartowane (W9.1.3). Te zalecenia systemów certyfikacji, które dotyczą siedlisk przyrodniczych i siedlisk gatunków, są wspólne z wdrażanym w Polsce programem Natura 2000. Według obowiązujących standardów polskiego leśnictwa, opisywane w tym punkcie cenne siedliska i obszary (np. formy ochrony przyrody lub różne kategorie lasów ochronnych) są inwentaryzowane (opisy taksacyjne, Program ochrony przyrody) i przedstawiane na mapach według zasad podanych w „Instrukcji urządzania lasu” (2003) (Kapuściński 2006a). W kwestiach uzupełniania wiedzy na ten temat Lasy Państwowe powinny współpracować z konserwatorami przyrody i lokalnymi ośrodkami naukowymi (Kapuściński 2006b).

3.9. Szczególna ochrona terenów podmokłych i wodnych

Począwszy od konwencji ramsarskiej (1978), poprzez konwencję berneńską (1996) aż po dyrektywę siedliskową (Liro, Dyduch-Falniowska 1999) można zauważyć rosnące zainteresowanie skuteczną ochroną podmokłych i wodnych siedlisk przyrodniczych, m.in. poprzez tworzenie ostoi konwencji ramsarskiej czy

obszarów Natura 2000. W polskich dokumentach znajdziemy odniesienia do tego zagadnienia w „Ustawie o ochronie przyrody” (2004), „Strategii ochrony obszarów wodno-błotnych” (2006) i dwóch rozporządzeniach Ministra Środowiska (2001, 2010). Ten problem jest także szeroko i wieloaspektowo potraktowany w systemach certyfikacji gospodarki leśnej. Zwracają one uwagę na szczególną rolę lasów wodochronnych w przeciwdziałaniu powodziom oraz zabezpieczaniu zasobów wód (PEFC – KV.ZKa, KV.ZKc), co pociąga za sobą konieczność odpowiedniego ich zagospodarowania, które będzie wzmacniało wymienione funkcje (PEFC – KV.ZKa, FSC – W6.3.2).

Kolejną konsekwencją szczególnej ochrony takich obszarów jest ograniczanie negatywnych wpływów gospodarki leśnej i związanej z nią infrastruktury na jakość i ilość zasobów wodnych (PEFC – KV.ZKc, KV.ZKd, KV.WO1; FSC – W6.1.2). Lasy wodochronne w systemie FSC utożsamiane są z lasami o szczególnych walorach przyrodniczych HCVF4.1 (Kryteria wyznaczania Lasów... 2006). Na terenach otwartych poprawę stanu wód można uzyskać poprzez właściwie realizowane programy zalesień i zadrzewień (PEFC – KV.WO2). Natomiast cenne otwarte ekosystemy wód, bagien i torfowisk powinny pozostać niezalesione (PEFC – KIV.ZKh), w przypadku torfowisk – nie odwadniane i nie eksploatowane poza tymi, które aktualnie już są użytkowane (FSC – W6.2.5), a w przypadku wszystkich wymienionych ekosystemów – zabezpieczane przed negatywnymi skutkami prac leśnych (FSC – W6.2.7, W6.5.5).

Przykładowym zabezpieczeniem może być pozostawienie strefy ochronnej o szerokości przynajmniej dwóch wysokości drzewostanu wzdłuż zbiorników, cieków, bagien, torfowisk, źródeł i źródeł, nie użytkowanej zrębami zupełnymi (FSC – W6.5.6). Powstaje jednak pytanie, jak definiowany jest ciek lub zbiornik wodny? Czy obiekty pojawiające się tylko okresowo też mają być tak traktowane? Dodatkowo system FSC nie zezwala na utrzymywanie istniejących systemów odwadniających w obszarach chronionych, chyba że wynika to z planu ochrony danego obszaru (W6.4.5). W Lasach Państwowych informacje o szczególnie cennych (podmokłych) siedliskach powinny być zawarte w opisach taksacyjnych, programach ochrony przyrody (Instrukcja sporządzania programu ochrony przyrody w nadleśnictwie 1996 – § 11.2), wynikach monitoringu (Natura 2000) oraz na mapach (Instrukcja sporządzania programu ochrony przyrody w nadleśnictwie 1996, Instrukcja urządzania lasu 2003). Potrzeby oraz metody czynnej ochrony, w tym restytucji właściwych stosunków wodnych oraz ekosystemów uzależnionych od wody, przedstawione są m.in. w materiałach z IV konferencji „Aktywne metody ochrony przyrody w

zrównoważonym leśnictwie”, która odbyła się w 2008 r. w Rogowie pod hasłem „Woda dla lasu, las dla wody” [Anderwald D. (red.) 2008. Woda dla lasu, las dla wody. *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, 2 (18): 1–368].

3.10. Lasy ochronne

Lasy ochronne nie są wprawdzie formą ochrony w rozumieniu „Ustawy o ochronie przyrody” (2004), to jednak dominująca funkcja pozaprodukcyjna nadaje im podobny charakter, na co wpływa m.in. system ograniczeń w ich zagospodarowaniu (Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska... 1992). Oprócz lasów wodochronnych, mogą być wyznaczane także lasy glebochronne, lasy w strefie oddziaływania przemysłu, ostoje zwierząt, lasy cenne pod względem przyrodniczym czy nasienne. Lasy tych kategorii, choć ich wyodrębnianie nie jest podyktowane bezpośrednio potrzebami ochrony przyrody, realizują taką funkcję w związku z ograniczeniem działalności gospodarczej.

W systemie PEFC istnieją bezpośrednie odniesienia do obecności (powierzchni czy udziału) lasów ochronnych w certyfikowanych jednostkach (KIV.WW31, KV.WW43), natomiast w systemie FSC – tylko pośrednie, poprzez odniesienia do niektórych kategorii lasów o szczególnych walorach przyrodniczych (Z9, w tym W9.1.2) takich jak: a) lasy HCVF1.2 (Kryteria wyznaczania Lasów... 2006) – odpowiednik ostoi zwierząt i lasów cennych pod względem przyrodniczym (endemicy, gatunki zagrożone wyginięciem, rzadkie), b) lasy HCVF3.1 – odpowiednik lasów cennych pod względem przyrodniczym (rzadkie ekosystemy), c) lasy HCVF4.1 – odpowiednik lasów wodochronnych, i d) lasy HCVF4.2 – odpowiednik lasów glebochronnych. Ich identyfikacja oraz sposób zagospodarowania uwzględniają udokumentowany udział miejscowych zainteresowanych stron, w tym organizacji przyrodniczych (FSC – W9.2.1-3 – Zasady, Kryteria i Wskaźniki... 2009), a planowane działania są podane do publicznej wiadomości w podsumowaniu planu urządzenia lasu (FSC – W9.3.1).

System PEFC, który bezpośrednio nawiązuje do kategorii lasów ochronnych, podkreśla szczególną rolę (obok wodochronnych) lasów chroniących glebę i atmosferę. Zaleca stosowanie odpowiedniego ich zagospodarowania, które będzie rozwijało ich funkcje ochronne (KV.ZKa, KV.WO1), np. w stosunku do lawin czy obsuwania się podłoża na stokach. Chodzi tu m.in. o ograniczenie głębokiej uprawy gleby, używania ciężkiego sprzętu, stosowania zbyt intensywnych cięć pielęgnacyjnych na wielką skalę (KV.ZKb).

Podobne podejście (zapobiegawcze dla zachowania wartości ochronnej lasów) można znaleźć w systemie

FSC w stosunku do wybranych w/w kategorii Lasów o szczególnych walorach przyrodniczych (W9.3.3 – Zasady, Kryteria i Wskaźniki... 2009). System PEFC zaleca dodatkowo ostrożność przy projektowaniu i realizowaniu infrastruktury leśnej w lasach ochronnych (KV.ZKd – Polskie Kryteria i Wskaźniki... 2005). Wspomaganie i wzmacnianie ochrony gleb i powietrza może zachodzić też poprzez program zalesień (KV.WO2), czego nie wypunktowuje system FSC. Informacje o lasach ochronnych zawarte są w opisach taksacyjnych, programach ochrony przyrody i na mapach (Instrukcja sporządzania programu ochrony przyrody... 1996, Instrukcja zarządzania lasu 2003).

3.11. Ochrona cennych biocenoz nieleśnych

Przedstawiono wcześniej (punkt 3.9) zagadnienie szczególnej ochrony terenów wodnych i podmokłych (zbiorników i cieków wodnych, bagien, torfowisk, mokradeł). Są to wybrani „przedstawiciele” ekosystemów nieleśnych, które można spotkać w granicach kompleksów leśnych. Inne przykładowe ekosystemy to łąki, wrzosowiska, murawy. Każdy z nich podnosi sumaryczną różnorodność biologiczną (na różnych poziomach organizacji przyrody) danego terenu, wpisując się tym samym w zalecenia np. „Konwencji o różnorodności biologicznej” (1995–2002).

Formą ochrony przyrody, która zabezpiecza najczęściej niewielkie tego typu obiekty, jest użytek ekologiczny (Ustawa o ochronie przyrody 2004), do którego jednak żaden z systemów certyfikacji nie odnosi się bezpośrednio. Natomiast oba systemy starają się nie ingerować negatywnie w ich strukturę, stwierdzając, że te cenne nie powinny być zalesiane (PEFC – KIV.ZKh), tylko zachowane (FSC – W6.2.6).

Różnica między omawianymi systemami polega na tym, że przedmiotem zainteresowania w systemie PEFC są „cenne biocenozy nieleśne”, a w systemie FSC – „chronione tereny nieleśne”, co w tym ostatnim przypadku zawęża sferę oddziaływania tylko do wybranych obiektów. Należy także pamiętać, że tereny otwarte (naturalne czy półnaturalne) w większości sytuacji wymagają ochrony czynnej (Gwiazdowicz 2005), co też powinno zostać uwzględnione (uzupełnione) w systemie PEFC. System FSC zaleca też pozostawianie wzdłuż terenów otwartych (w tym np. bagien i torfowisk) stref ochronnych bez stosowania zrębów zupełnych, o szerokości przynajmniej dwóch wysokości drzewostanu (W6.5.6).

Jedną z dróg realizacji ochrony biocenoz nieleśnych w polskim leśnictwie jest ochrona cennych obiektów o charakterze użytków ekologicznych (Polityka Leśna Państwa 1997 – Aneks 2.A), bagien, piasków, utworów fizjograficznych, gruntów leśnych niezalesionych

objętych szczególną ochroną oraz gruntów niezalesionych przeznaczonych do naturalnej sukcesji (Instrukcja urządzania lasu 2003 – § 16.2.b, 22.3). Informacje o nich gromadzone są w opisach taksacyjnych i systemie SILP, a także – w przypadku tych cenniejszych, ciekawszych – w programach ochrony przyrody wraz ze wskazaniem ochronnymi (Instrukcja urządzania lasu 2003) i na mapach walorów przyrodniczych/przyrodniczo-kulturowych (Instrukcja sporządzania programu ochrony przyrody... 1996; Instrukcja urządzania lasu 2003).

3.12. Ochrona ciągłości biotopów, zasięgu występowania gatunków i szlaków migracji

Rozwój cywilizacji – szczególnie infrastruktury transportowej – stwarza dla przyrody wiele zagrożeń i niebezpieczeństw, przede wszystkim pod względem fragmentacji środowisk i przecinania szlaków migracyjnych zwierząt. Na przykład na potrzebę ochrony korytarzy ekologicznych i tras migracji zwierząt zwracają uwagę liczne dokumenty międzynarodowe i krajowe (Konwencja o ochronie dzikiej flory... 1996 – art. 4.3, art. 10; Konwencja o ochronie wędrownych gatunków... 2003b – art. III.4.b, V.5; Liro, Dyduch-Falniowska 1999; Krajowa Strategia Ochrony... 2007 – Karta Zadania nr 16–18, 38, 44–45, 47, 49, 86). Ten problem poruszony jest bezpośrednio w systemie certyfikacji PEFC, który zaleca takie planowanie i realizację infrastruktury transportowej i podziału przestrzennego, które będą minimalizowały podziały naturalnych biotopów i reprezentatywnych ekosystemów, zasobów genowych, zasięgu występowania kluczowych gatunków, dróg ich migracji i obszarów zasiedlenia zwierząt (KIV.ZKg – Polskie Kryteria i Wskaźniki... 2005).

Wprawdzie system FSC zawiera zapis o potrzebie funkcjonowania wytycznych (dla pracowników terenowych), zmniejszających negatywne wpływy gospodarki leśnej, dotyczących szlaków zrywkowych i dróg, ale nie jest jasno sprecyzowane, czy chodzi tu o ograniczenie erozji podłoża, czy też obecność cennych biotopów i zasięgu występowania gatunków (W6.5.3 – Zasady, Kryteria i Wskaźniki... 2009).

System PEFC zawiera jeszcze jeden korzystny zapis z punktu widzenia kształtowania czy odtwarzania korytarzy ekologicznych, rozliczający certyfikowaną jednostkę z uczestnictwa w krajowym lub regionalnym (gminnym) programie zwiększania lesistości i zadrzewień (KI.WO5, Krajowy Program Zwiększania Lesistości 1995–2003), co wpisuje się w zadania nałożone na leśnictwo przez „Krajową strategię ochrony i zrównoważonego użytkowania różnorodności biologicznej” (2007 – np. Karta zadania nr 45 i 49). Wydaje się, że jest to jeden z ważniejszych punktów do dopracowania – nie tylko w polskim leśnictwie, ale ogólnie w

polskim prawie i praktyce ochrony przyrody. Jak na razie powstają głównie opracowania na papierze, a brakuje odpowiednio skutecznych narzędzi, by wprowadzić je w życie. Tymczasem rozwijająca się infrastruktura (komunikacyjna) w coraz znaczącym stopniu fragmentuje środowisko i przecina szlaki migracyjne zwierząt, powodując wymierne straty w polskiej przyrodzie.

3.13. Monitoring walorów przyrodniczych

Aby właściwie ocenić stan zasobów przyrodniczych (zwłaszcza tych cennych, rzadkich) oraz określić trendy ich rozwoju, należy prowadzić ich regularne obserwacje (monitoring, kontrole). Wspomina o tym m.in. konwencja z Rio de Janeiro (1995–2002 – Art. 7, Zał. I) czy Ustawa o ochronie przyrody (2004 – art. 112) – szczególnie w kontekście funkcjonowania obszarów Natura 2000 (np. art. 28.10 i 29.8). Oba systemy certyfikacji zalecają monitoring stanu zdrowia lasu i zmian odczynu gleb (PEFC – KII.WO3; FSC – W8.2.1.c), funkcji glebo- i wodochronnych (PEFC – KV.ZKa; FSC – W8.2.1.c).

Dodatkowo system FSC zaleca kontrolę: a) zmian składu fauny i flory (W8.2); b) zmian środowiskowych, wpływających na florę i faunę (W8.2.1.c); c) zmian zidentyfikowanych obszarów leśnych o szczególnych walorach ochronnych (W8.2.1.e) i lasów o szczególnej wartości (W9.4.1, W9.4.2). Zebrane w ten sposób dane należy uwzględniać podczas uaktualnienia planu urządzania lasu (W8.4.1).

W polskim leśnictwie funkcjonuje głównie monitoring skupiający się na problemach ochrony lasu, ale od 2006 r. dodawany jest do niego stopniowo rozszerzany monitoring gatunków i siedlisk kluczowych dla programu Natura 2000. W 2009 r. obejmował on 20 typów siedlisk przyrodniczych na 800 stanowiskach, 20 gatunków roślin na 164 stanowiskach oraz 24 gatunki zwierząt na 264 stanowiskach (www.gios.gov.pl). Jest to jednak monitoring wybiórczy, przewidziany dla wybranych gatunków i siedlisk przyrodniczych na wybranych terenach (Kapuściński 2006a). Dodatkowo w trakcie codziennej pracy leśnicy mają możliwość sporządzania obserwacji, notatek służbowych dotyczących stanu przyrody i jej poszczególnych komponentów. Zachęca do tego „Instrukcja sporządzania programu ochrony przyrody w nadleśnictwie” (1996), według której w okresie realizacji planu urządzania lasu należy prowadzić „permanentną aktualizację bogactwa, walorów oraz zagrożenia lasów i środowiska przyrodniczego na terenie nadleśnictwa”, a jej wyniki zapisywać w kronice tego programu (§ 9.10). Jest to sformalizowane np. w zielonogórskiej regionalnej dyrekcji Lasów Państwowych, gdzie każdy leśniczy ma obowiązek prowadzenia

„Książki ochrony przyrody i walorów kulturowych”, w których przynajmniej raz w roku oceniają stan rezerwatów przyrody, użytków ekologicznych, pomników przyrody, stref ochronnych zwierząt oraz szczególnie cennych stanowisk roślin chronionych (Wieczorek, Maciantowicz 2006). Przykładem dobrowolnej współpracy między leśnikami i ornitologami z Komitetu Ochrony Orłów jest monitoring polskiej populacji bielika (Cenian, Anderwald 2006).

3.14. Ochrona przyrody w planach urządzeniowych

W Polsce dla kilku form ochrony przyrody (m.in. rezerваты przyrody, parki krajobrazowe i obszary Natura 2000) są sporządzane specjalistyczne plany ochrony, dla innych zakres czynnej ochrony może być określony w powołującym je akcie prawnym. Te zapisy – szczególnie z planów ochrony – powinny być kompatybilne z planami urządzenia lasu i w nich uwzględniane (Ustawa o ochronie przyrody 2004). Częścią planu urządzeniowego, poświęconą właśnie tym zagadnieniom, jest „Program ochrony przyrody w nadleśnictwie” (Ustawa o lasach 1991 – Art. 6.1.11, Art. 18.4).

System PEFC rozlicza certyfikowane jednostki z udziału w opracowaniu zasad i instrukcji zapewniających uwzględnianie w planach zagospodarowania lasu ochrony reprezentatywnych, rzadkich i wrażliwych ekosystemów leśnych, gatunków zagrożonych, gatunków wskaźnikowych, gatunków kluczowych i ich żywotnych populacji oraz innych działań przewidzianych planami ochrony przyrody (PEFC – KIV.WO2). Należy tu jednak zauważyć, że niektóre kwestie (w granicach obszarowych form ochrony) rozstrzyga ogólnie „Ustawa o ochronie przyrody” (2004), zatem ten zapis należałoby raczej interpretować jako np. prace nad okresową nowelizacją zasad sporządzania wspomnianych programów ochrony przyrody. Przeciętą certyfikowana jednostka raczej będzie realizowała takie zasady, niż je opracowywała. Zatem wydaje się, że potrzebne jest rozliczanie jej, w omawianych programach, z jakości i dokładności wdrażania wszelkich wskazań, wytycznych i zaleceń dotyczących ochrony przyrody.

System FSC ujmuje ten problem prościej, stwierdzając, że organizacje prowadzące działania gospodarcze w dużych obszarowo lasach realizują obowiązujące plany ochrony odnoszące się m.in. do gatunków objętych ochroną ścisłą, gatunków z czerwonej księgi lub rzadkich siedlisk „naturowych” (FSC – W6.2.1, pośrednio W6.4.1, W6.4.5). Obecnie trwają prace nad aktualizacją instrukcji sporządzania programu ochrony przyrody, gdyż obecna (1996) nie uwzględnia wszystkich współczesnych potrzeb w tym zakresie (np. obszarów Natura 2000).

3.15. Społeczny wymiar ochrony przyrody

Ratyfikowana przez Polskę „Konwencja o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska” (2003a) zwiększyła wpływ m.in. lokalnych społeczności i organizacji ekologicznych na ochronę przyrody w Polsce. Jej przepisy wdrożone w polskim prawie (Ustawa o ochronie przyrody 2004; Ustawa o udostępnianiu informacji o środowisku... 2008) ułatwiają uzyskiwanie odpowiednich informacji oraz umożliwiają czynny udział w decydowaniu o tworzeniu, modyfikowaniu i kreowaniu zasad zarządzania licznymi formami ochrony przyrody w Polsce. Jest to szczególnie widoczne w przypadku obszarów Natura 2000.

Systemy certyfikacji PEFC i FSC nie odnoszą się do tych zagadnień bezpośrednio, jednak uwzględniają je pośrednio. Większość obiektów objętych ochroną przyrody w Polsce usytuowanych jest na terenach zarządzanych przez Lasy Państwowe. Zatem sytuacja, w której certyfikowana jednostka udostępnia informacje dotyczące lasów objętych jednocześnie jakąś formą ochrony, wpisuje się w realizację wspomnianego międzynarodowego i krajowego prawa ochrony przyrody. Oba systemy certyfikacji zakładają udostępnianie społeczeństwu informacji o lasach i leśnictwie (PEFC – KVI.ZKf, KVI.WO4; FSC – W9.3.1, po części W7.4.1, W8.5.1), przy czym system FSC wymienia publicznie dostępne podsumowanie planu urządzenia lasu oraz wyniki prowadzonego monitoringu. System PEFC umożliwia także społeczną ocenę realizacji planów urządzenia lasów (PEFC – KI.ZKc, KVI.ZKf). Należy w tym miejscu przypomnieć, że do planów urządzenia lasów wpisywane są zalecenia planów ochrony wybranych krajowych form ochrony przyrody, zatem społeczeństwo ma możliwość kontrolowania realizacji zadań z zakresu ochrony przyrody. System FSC wymaga dodatkowo zabezpieczania ekosystemów reprezentatywnych i lasów o szczególnych walorach przyrodniczych, we współpracy z lokalnymi społecznościami, samorządami i organizacjami przyrodniczymi (FSC – W6.4.2, W9.2.1-3). Są to swego rodzaju dodatkowe obszary chronione.

4. Podsumowanie

Oba opisane systemy certyfikacji gospodarki leśnej – FSC i PEFC – posiadają liczne odniesienia do zagadnień prawnej ochrony przyrody w Polsce. Uwzględniają przepisy prawa krajowego, zawierające zapisy prawa międzynarodowego (konwencje i dyrektywy), których Polska zobowiązała się przestrzegać.

Zarówno system FSC, jak i PEFC, odnoszą się pośrednio lub bezpośrednio do takich zagadnień, jak: uwzględnianie międzynarodowego i krajowego prawa ochrony przyrody, znajomość wymogów prawnych dotyczących ochrony przyrody, znajomość cennych elementów przyrody, formy ochrony przyrody o charakterze obszarowym, gatunki wymagające prawnej ochrony, inwentaryzacja i kartowanie cennych siedlisk przyrodniczych, siedlisk gatunków i obszarów o cennych zasobach genetycznych, szczególna ochrona terenów podmokłych i wodnych, lasy ochronne, ochrona cennych biocenoz nieleśnych, ochrona ciągłości biotopów, zasięgów gatunków i szlaków migracji (jest to duży problem w polskiej ochronie przyrody), monitoring walorów przyrodniczych, wdrażanie do planów urzędniowych zapisów dotyczących ochrony przyrody oraz udział społeczeństwa w ochronie przyrody.

Różnice między oboma systemami odnoszą się do zakresu poruszanego zagadnienia, proponowanej szczegółowości jego wdrażania oraz restrykcyjności zapisów. System PEFC zawiera więcej bezpośrednich odniesień do polskiego systemu ochrony przyrody, natomiast system FSC „ukrywa” je, m.in. w postaci różnych kategorii lasów o szczególnych walorach przyrodniczych (HCVF).

Potrzebę uwzględniania w procesie certyfikacji form ochrony o charakterze indywidualnym, obiektowym (pomniki przyrody) dostrzega wyłącznie system PEFC. Natomiast zagadnieniem wypunktowanym wyłącznie przez system FSC jest przeciwdziałanie nielegalnemu pozyskiwaniu roślin i zwierząt.

W obu opisanych systemach certyfikacji brakuje odniesień do takich form ochrony przyrody, jak: użytki ekologiczne, stanowiska dokumentacyjne i zespoły przyrodniczo-krajobrazowe. Brakuje także bezpośrednich stwierdzeń o potrzebie ochrony grzybów, w tym porostów. Nie pojawia się pojęcie „siedliska przyrodniczego”, choć system FSC nawiązuje do „rzadkich siedlisk z zał. 1 dyrektywy UE” (W6.2.1 – notabene można się tylko domyślać, o którą dyrektywę chodzi). Stosowane określenie „chronione siedliska” można interpretować jako „jakiegokolwiek” siedliska występujące w granicach chronionego obiektu. Zbyt słaby akcent położony jest również na potrzebę objęcia ochroną czynną licznych ekosystemów nieleśnych – pozostawienie ich „w naturalnym stanie” prowadzi najczęściej do utraty ich charakteru. Te zagadnienia wymagałyby doprecyzowania w odpowiednich kryteriach i wskaźnikach, gdyż są one obecne w polskim prawie, a zatem leśnicy mają z nimi styczność na co dzień.

Wydaje się także, że dobrym rozwiązaniem byłoby umieszczenie – na polskich stronach internetowych obu systemów certyfikacji – aktualizowanych wykazów (baz danych) aktów prawnych z zakresu ochrony przyrody, które w danym okresie obowiązują. Natomiast warun-

kiem koniecznym do lepszego wdrażania zapisów FSC i PEFC dotyczących ochrony przyrody jest aktualizacja instrukcji sporządzania programu ochrony przyrody w nadleśnictwie. Powinno się także zwracać większą uwagę na jakość sporządzanych programów ochrony przyrody. Często zawierają one dane przepisane z poprzednich programów, nieraz już nieaktualne, co stawia pod znakiem zapytania jakość i efektywność prac podejmowanych na rzecz ochrony przyrody.

Właściwe dbanie o przyrodę powinno być wspierane przez jednoczesny rozwój nauki i wzrost poziomu wiedzy o różnorodności i stanie zasobów przyrody (badania naukowe), a z drugiej strony – przez wzrost ekologicznej świadomości społeczeństwa. Zwracają na to uwagę oba omawiane systemy certyfikacji. Na przykład według systemu PEFC, wyniki wieloletnich badań naukowych (KVI.ZKg – Polskie Kryteria i Wskaźniki... 2005) powinny służyć m.in. doskonaleniu metod urządzania lasów i sporządzania planów urzędniowych (KIII.WO1), w tym programów ochrony przyrody w nadleśnictwach. Z kolei system FSC zaprasza naukowców do współpracy przy wyborze reprezentatywnych ekosystemów do objęcia ich ochroną (W6.4.2 – Zasady, Kryteria i Wskaźniki... 2009), a prowadzenie badań naukowych ma służyć m.in. do oceny zmian w zidentyfikowanych obszarach leśnych o szczególnych walorach ochronnych (W8.2) lub rewizji planów urządzenia lasu (W7.2). W przypadku edukacji społeczeństwa, szerzej promuje ją system PEFC (KVI.WW49-50, KVI.WW53, KVI.WO3-4 – Polskie Kryteria i Wskaźniki... 2005), a system FSC widzi w edukacji głównie gospodarczy produkt niematerialny (W5.4.2, W4.1.3 – Zasady, Kryteria i Wskaźniki... 2009).

Warto jeszcze odnieść się do problemu finansowania zadań z zakresu ochrony przyrody. Te zadania – wynikające zarówno z certyfikacji, jak i z konieczności przestrzegania przez leśnictwo prawa ochrony przyrody – są liczne, zróżnicowane i kosztowne. System FSC zaleca, np. staranie się o dostępne środki zewnętrzne na pokrycie niektórych kosztów związanych z ochroną różnorodności biologicznej (FSC – W5.1.2). Lasy Państwowe mają możliwość otrzymywania z budżetu państwa dotacji celowych na opracowywanie planów ochrony dla rezerwatów przyrody znajdujących się w ich zarządzie, realizację tych planów, ochronę gatunkową roślin i zwierząt oraz sprawowanie nadzoru nad obszarami wchodzącymi w skład sieci Natura 2000 (Ustawa o lasach 1991 – Art. 54.5). Jednak z roku na rok te dotacje maleją i są wysoce niewystarczające. Istnieje jeszcze możliwość uzyskiwania dotacji z narodowego i wojewódzkich funduszy ochrony środowiska i gospodarki wodnej, programów rozwoju obszarów wiejskich, LIFE + i programu operacyjnego Infrastruktura i Środowisko (www.ckps.pl).

Literatura

- Cenian Z., Anderwald D. 2006. Leśnicy polscy, polskim orłom – projekt ochrony i monitoringu bielika *Haliaeetus albicilla* w Lasach Państwowych. w: Sposoby rozpoznawania, oceny i monitoringu wartości przyrodniczych polskich lasów (red. D. Anderwald). *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, 4 (14): 242–248.
- Drozdowski S., Iwańczyk K. 2008. Hodowla lasu w systemie certyfikacji PEFC. w: Certyfikacja gospodarki leśnej w systemie PEFC (Zarząd Główny SITLID). Wyd. „Świat”, Warszawa: 57–66.
- Głowaciński Z. (red.) 2002. Czerwona lista zwierząt ginących i zagrożonych w Polsce. Red list of threatened animals in Poland. Kraków, Instytut Ochrony Przyrody PAN.
- Grzywacz A. 1995. Wprowadzenie. w: Ochrona różnorodności biologicznej w zrównoważonej gospodarce leśnej. Warszawa, Materiały Sympozjum PTL i IBL: 5–6.
- Grzywacz A. (red.) 2008. Zasoby przyrodnicze polskich lasów. Cedzyna k. Kielc, Polskie Towarzystwo Leśne.
- Gwiadzowicz D. J. (red.) 2005. Ochrona przyrody w lasach. T. 2. Ochrona szaty roślinnej. Poznań, Ornatus.
- Kapuściński R. 2006a. Sposoby rozpoznawania, oceny i monitoringu wartości przyrodniczych lasów na przykładzie Lasów Państwowych – stan obecny i oczekiwania. w: Sposoby rozpoznawania, oceny i monitoringu wartości przyrodniczych polskich lasów (red. D. Anderwald). *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, 4 (14): 11–17.
- Kapuściński R. 2006b. Potrzeby, możliwości i ograniczenia czynnej ochrony przyrody w Lasach Państwowych. w: Aktywne metody ochrony przyrody w zrównoważonym leśnictwie (red. D. Anderwald). *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, 1 (11): 9–17.
- Kryteria wyznaczania lasów o szczególnych walorach przyrodniczych (High Conservation Value Forests) w Polsce. 2006. Związek Stowarzyszeń „Grupa Robocza FSC-Polska”, www.fsc.pl [data dostępu: 16.06.2010]
- Liro A., Dyduch-Falniowska A. 1999. Natura 2000. Europejska Sieć Ekologiczna. Warszawa, Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa.
- Matuszkiewicz J. M., Solon J. 2008. Różnorodność leśnych zespołów roślinnych, siedlisk i krajobrazów. w: Zasoby przyrodnicze polskich lasów (red. A. Grzywacz). Cedzyna k. Kielc, Polskie Towarzystwo Leśne: 5–21.
- Mirek Z., Zarzycki K., Wojewoda W., Szelaż Z. (red.) 2006. Czerwona lista roślin i grzybów Polski. Red list of plants and fungi in Poland. Kraków, Instytut Botaniki PAN.
- Oktaba J. 2008. Certyfikacja gospodarki leśnej w systemie PEFC. w: Certyfikacja gospodarki leśnej w systemie PEFC (Zarząd Główny SITLID). Wyd. „Świat”, Warszawa: 13–26.
- Referowska-Chodak E. 2008. Ochrona przyrody w programie certyfikacji PEFC. w: Certyfikacja gospodarki leśnej w systemie PEFC (Zarząd Główny SITLID). Wyd. „Świat”, Warszawa: 67–78.
- Richling A. 1992. Kompleksowa geografia fizyczna. Warszawa, Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Sawicka J., Knysak R. 2006. Certyfikacja Dobrej Gospodarki Leśnej. System Forest Stewardship Council. Wyd. Związek Stowarzyszeń „Grupa Robocza FSC-Polska”, www.fsc.pl [data dostępu: 16.06.2010].
- Solon J. 2003. Różnorodność ponadgatunkowa – krajobrazy. w: Różnorodność biologiczna Polski. (red. R. Andrzejewski i A. Weigle) Warszawa, Narodowa Fundacja Ochrony Środowiska: 155–159.
- Światowa Strategia Ochrony Przyrody. 1985. Warszawa, Liga Ochrony Przyrody: 14–15.
- Wieczorek M., Maciantowicz M. 2006. Monitoring walorów przyrodniczych i kulturowych na poziomie leśnictwa w RDLP w Zielonej Górze na przykładzie Nadleśnictwa Zielona Góra. w: Sposoby rozpoznawania, oceny i monitoringu wartości przyrodniczych polskich lasów (red. D. Anderwald). *Studia i Materiały Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej*, 4 (14): 126–133.
- Zasady, Kryteria i Wskaźniki Dobrej Gospodarki Leśnej w Polsce. 2009. Związek Stowarzyszeń „Grupa Robocza FSC-Polska”, www.fsc.pl [data dostępu: 16.06.2010].

Konwencje międzynarodowe

Europejska Konwencja Krajobrazowa. 2006. Dz.U. Nr 14, poz. 98.

Konwencja z Aarhus

Konwencja o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska. Dz.U., 2003, Nr 78, poz. 706

Oświadczenie Rządowe z dnia 30 marca 2002 r. w sprawie mocy obowiązującej Konwencji o dostępie do informacji, udziale społeczeństwa w podejmowaniu decyzji oraz dostępie do sprawiedliwości w sprawach dotyczących środowiska. Dz.U., 2003, Nr 78, poz. 707.

Konwencja waszyngtońska

Konwencja o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem. Dz. U. 1991, Nr 27, poz. 112.

Obwieszczenie Ministra Spraw Zagranicznych z dnia 27 lipca 2000 r. o sprostowaniu błędów. Dz.U. 2000, Nr 66, poz. 802.

Załączniki I, II i III do Konwencji o międzynarodowym handlu dzikimi zwierzętami i roślinami gatunków zagrożonych wyginięciem. Dz. U. 2004, Nr 112, poz. 1183.

Konwencja ramsarska

Konwencja o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życia ptactwa wodnego. Dz.U. 1978, Nr 7, poz. 24.

Oświadczenie Rządowe z dnia 26 stycznia 1978 r. w sprawie przystąpienia Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej do Konwencji o obszarach wodno-błotnych mających znaczenie międzynarodowe, zwłaszcza jako środowisko życia ptactwa wodnego. Dz.U. 1978, Nr 7, poz. 25.

Konwencja berneńska

Konwencja o ochronie dzikiej flory i fauny europejskiej oraz (ich) siedlisk naturalnych. Dz. U. 1996, Nr 58, poz. 263.

Oświadczenie Rządowe z dnia 31 stycznia 1996 r. w sprawie ratyfikacji przez Rzeczpospolitą Polską Konwencji o ochronie gatunków dzikiej flory i fauny europejskiej oraz ich siedlisk. Dz. U. 1996, Nr 58, poz. 264.

Konwencja helsińska

Konwencja o ochronie środowiska morskiego obszaru Morza Bałtyckiego. Dz.U. 2000, Nr 28, poz. 346.

Konwencja paryska

Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Dz.U. 1976, Nr 32, poz. 190.

Oświadczenie Rządowe z dnia 14 września 1976 r. w sprawie ratyfikacji przez Polską Rzeczpospolitą Ludową Konwencji w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego. Dz.U. 1976, Nr 32, poz. 191.

Konwencja bońska

Konwencja o ochronie wędrownych gatunków dzikich zwierząt. Dz.U. 2003, Nr 2, poz. 17.

Konwencja z Rio de Janeiro

Ustawa z dnia 31 sierpnia 1995 r. o ratyfikacji Konwencji o różnorodności biologicznej. Dz.U. 1995, Nr 118, poz. 565.

Konwencja o różnorodności biologicznej. Dz.U. 2002, Nr 184, poz. 1532.

Materiały źródłowe

Instrukcja sporządzania programu ochrony przyrody w nadleśnictwie. 1996. Załącznik nr 11 do instrukcji Urządzenia Lasu. Warszawa, Ministerstwo Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa

Instrukcja Urządzenia Lasu. 2003. Cz. 1. Instrukcja sporządzania planu urządzenia lasu dla nadleśnictwa. Cz. 2. Instrukcja wyróżniania i kartowania siedlisk leśnych. Warszawa, Państwowe Gospodarstwo Leśne Lasy Państwowe

Krajowa Strategia Ochrony i Zrównoważonego Użytkowania Różnorodności Biologicznej wraz z Programem Działań na lata 2007–2013. Dokument zatwierdzony przez Radę Ministrów w dniu 26 października 2007 r. (uchwała nr 207/2007).

Krajowy Program Zwiększania Lesistości. 1995. Dokument przyjęty do realizacji przez Radę Ministrów w dniu 23 czerwca 1995 r., zmodyfikowany w 2003 r.

Plan stacjonarnych studiów pierwszego stopnia na Wydziale Leśnym SGGW do stosowania od r. akad. 2008/09, zatwierdzony na Radzie Wydziału w dniu 13.05.2008 r. <http://wl.sggw.waw.pl/education/dziekanat/programy/LesnyStacjonarneInzynierskie2008.pdf> [data dostępu 16.06.2010].

Polityka Leśna Państwa. Dokument przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 22 kwietnia 1997 r.

Polskie Kryteria i Wskaźniki Trwałego i Zrównoważonego Zagospodarowania Lasów dla Potrzeb Certyfikacji Lasów. 2005. Dokument nr 4, Rada PEFC Polska, Warszawa, www.pefc-polska.pl [data dostępu: 16.06.2010].

Porozumienie o ochronie nietoperzy w Europie (EURO-BATS). Dz.U. 1999, Nr 96, poz. 1112.

Rozporządzenie Ministra Ochrony Środowiska, Zasobów Naturalnych i Leśnictwa w sprawie szczegółowych zasad i

trybu uznawania lasów za ochronne oraz szczegółowych zasad prowadzenia w nich gospodarki leśnej. z dnia 25 sierpnia 1992 r. Dz.U. 1992, Nr 67, poz. 337.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 14 sierpnia 2001 r. w sprawie określenia rodzajów siedlisk przyrodniczych podlegających ochronie. Dz.U. 2001, Nr 92, poz. 1029.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących roślin objętych ochroną. Dz.U. 2004, Nr 168, poz. 1764.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 lipca 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących grzybów objętych ochroną. Dz.U. 2004, Nr 168, poz. 1765.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 28 września 2004 r. w sprawie gatunków dziko występujących zwierząt objętych ochroną. Dz.U. 2004, Nr 220, poz. 2237.

Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 13 kwietnia 2010 r. w sprawie siedlisk przyrodniczych oraz gatunków będących przedmiotem zainteresowania Wspólnoty, a także kryteriów wyboru obszarów kwalifikujących się do uznania lub wyznaczenia jako obszary Natura 2000. Dz.U. 2010, Nr 77, poz. 510.

Strategia Ochrony Obszarów Wodno-Błotnych w Polsce wraz z Planem Działań (na lata 2006–2013). Dokument zatwierdzony w dniu 10 października 2006 roku przez Ministra Środowiska, www.mos.gov.pl [data dostępu: 16.06.2010]

Ustawa z dnia 28 września 1991 r. o lasach. Dz.U. 1991, Nr 101, poz. 444.

Ustawa z dnia 13 października 1995 r. Prawo łowieckie. Dz.U. 1995, Nr 147, poz. 713.

Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody. Dz.U. 2004, Nr 92, poz. 880, z późn. zm.

Ustawa z dnia 13 kwietnia 2007 r. o zapobieganiu szkodom w środowisku i ich naprawie. Dz.U. 2007, Nr 75, poz. 493.

Ustawa z dnia 3 października 2008 r. o udostępnianiu informacji o środowisku i jego ochronie, udziale społeczeństwa w ochronie środowiska oraz o ocenach oddziaływania na środowisko. Dz.U. 2008, Nr 199, poz. 1227.

Strony www

www.cepl.sggw.pl [data dostępu: 16.06.2010] – strona internetowa Centrum Edukacji Przyrodniczo-Leśnej w Rogowie

www.ckps.pl [data dostępu: 16.06.2010] – strona internetowa Centrum Koordynacji Projektów Środowiskowych

www.fsc.org [data dostępu: 16.06.2010] – międzynarodowa strona internetowa systemu certyfikacji FSC

www.fsc.pl [data dostępu: 16.06.2010] – polska strona internetowa systemu certyfikacji FSC

www.gios.gov.pl [data dostępu: 16.06.2010] – strona internetowa Głównego Inspektoratu Ochrony Środowiska

www.pefc.org [data dostępu: 16.06.2010] – międzynarodowa strona internetowa systemu certyfikacji PEFC

